

doi: <http://dx.doi.org/10.15407/dse2015.02.153>

УДК 314.743

І.О. МОСТОВА

канд. геогр. наук, наук. співроб.
Інститут демографії та соціальних
досліджень імені М.В. Птухи НАН України
E-mail: mostovajairina@yandex.ru

ЗОВНІШНІ ТРУДОВІ МІГРАЦІЇ У ДОВГОСТРОКОВОМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇН-ЕКСПОРТЕРІВ

Проаналізовані результати досліджень стосовно взаємодії зовнішньої трудової міграції з окремими соціальними і економічними аспектами розвитку країни-експортера робочої сили та обґрунтовані можливі наслідки такої взаємодії. Показано, що серед складових міграційних процесів грошові перекази відіграють найважливішу роль у розвитку суспільства і держави як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі. Розрахована кореляційна залежність між розміром міграційного капіталу та основними макроекономічними показниками (валовий внутрішній продукт, індекс споживчих цін та рівень безробіття). Показано прояв основних положень зарубіжних досліджень щодо міграції та соціально-економічного розвитку в умовах західноукраїнського регіону як регіону-донора робочої сили. Обґрунтовано необхідність проведення досліджень трудової міграції в Україні з метою виявлення конкретних наслідків її впливу на розвиток держави.

Ключові слова: трудова міграція, рееміграція, домогосподарства, соціально-економічний розвиток, робоча сила, трудові ресурси, грошові перекази.

И.О. Мостовая

канд. геогр. наук, науч. сотруд.
Институт демографии и социальных исследований
имени М.В. Птухи НАН Украины
E-mail: mostovajairina@yandex.ru

ВНЕШНИЕ ТРУДОВЫЕ МИГРАЦИИ В ДОЛГОСРОЧНОМ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ СТРАН-ЭКСПОРТЕРОВ

Проанализированы результаты международных исследований относительно взаимодействия внешней трудовой миграции с отдельными социальными и экономическими аспектами развития страны-экспортера рабочей силы, а также обоснованы возможные последствия такого взаимодействия. Показано, что среди в составляющих миграционных процессов денежные переводы играют важнейшую роль в развитии общества и государства как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе. Рассчитана корреляционная зависимость между размером миграционного капитала и основными макроекономическими показателями (валовый внутренний продукт, индекс потребительских цен и уровень безработицы). Выявлена тесная связь между размером миграционных переводов и расходами

© МОСТОВА І.О., 2015

домохозяйств на образование, капитальными инвестициями населения на строительство собственных квартир и индивидуального жилья, количеством малых предприятий, численностью населения со среднемесячными доходами ниже прожиточного минимума, индексом промышленной продукции и продукции сельского хозяйства. Показано проявление основных положений зарубежных исследований в сфере миграции и социально-экономического развития в пределах западноукраинского региона как региона-донора рабочей силы. Охарактеризована специфика внешней трудовой миграции в Украине. Обоснована необходимость проведения исследований трудовой миграции в Украине с целью выявления конкретных последствий ее влияния на развитие государства.

Ключевые слова: трудовая миграция, реэмиграция, домохозяйства, социально-экономическое развитие, рабочая сила, трудовые ресурсы, денежные переводы.

I.O. Mostova
PhD in Geography, researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Kyiv, Shevchenko Blvd., 60
E-mail: mostovajairina@yandex.ru

EXTERNAL LABOUR MIGRATION IN THE LONG TERM SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE EXPORTING COUNTRIES

The article deals with the results of international studies about interaction of labour migration with some social and economic aspects of labour exporting country's development. Also there are shown the possible consequences of this interaction are shown. The article reports that remittances play a critical role in the society and state development in the short and long term. There was calculated The correlation coefficient between the size of the migration capital and major macroeconomic indicators (GDP, CPI and unemployment) is calculated. The closeness of relationship between the size of migration remittances and household expenditure on education, public capital investments for construction their of own apartments and private housing, the number of small enterprises, population with average incomes below the subsistence minimum, the index of industrial products and agricultural products is revealed in the article. Application of the basic ideas about international migration and socio-economic development in terms of the western region as a region of donor labour is reflected upon in the article. The specificity of external labour migration in Ukraine is characterized. The necessity of the research labour migration research in Ukraine is justified in order to identify the specific consequences of its impact on the development of the state is soundly.

Key words: labour migration, re-emigration, households, socio-economic development, manpower, labour force, money transfers.

Постановка проблеми. Обґрунтована оцінка впливу зовнішньої трудової міграції на економічний розвиток країни є важливою умовою формування ефективної державної політики у сфері міграції. Більшість науковців, політиків та підприємців давно дійшли висновку, що без усвідомленого і спрямованого регулювання процесів міграції працівників ризику для економіки країни та соціальної сфери разом із налагодженою системою соціального захисту населення є невідворотними. У довгостроковому соціально-економічному розвитку країни вартій уваги зарубіжний досвід теоретико-методологічних підходів оцінки ролі зовнішніх трудових міграцій.

Метою даної статті є узагальнення теоретичних положень щодо ролі зовнішніх трудових міграцій у довгостроковому соціально-економічному розвитку країн-експортерів на основі вивчення зарубіжного досвіду та оцінка особливостей відповідних взаємозв'язків в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження міграційних процесів проводяться на мікро- та макрорівнях. Пропонують вирішувати економічні та демографічні проблеми суспільства завдяки збільшенню міграційних потоків на макрорівні зарубіжні вчені – К. Кері (K. Keri), У. Ізард (U. Izard), У. Вадицький (U. Vadyts'kyu), У. Алонсо

(U. Alonso), І. Лоурі (I. Louri), М. Грінвуд (M. Grinvud), А. Роджерс (A. Rodzhers), Р. Вікерман (R. Vikerman), Л. Кастро (L. Castro). Особливостям міграційних процесів на мікрорівні приділяли увагу Т. Хагерstrand (T. Khagerstrand), Л. С'яастад (L. S'yaastad), О. Старк (O. Stark), К. Еспіноза (K. Espinoza), Д. Тейлор (D. Teylor) та ін.

Зокрема, науковим співробітником Інституту міжнародної міграції Оксфордського університету Хейном де Хаазем (De Haas, Hein) на початку 2000-х років було проведено дослідження «Migration, remittances and regional development in Southern Morocco» з метою проаналізувати вплив зовнішньої та внутрішньої трудової міграції на соціальний і економічний розвиток південної частини Марокко як регіону-донора робочої сили.

Праця «Some Socio-Economic Effects of Labour Migration on the Sending Country. Evidence from Romania» Моніки Роман (Monica Roman) та Крістіни Войку (Cristina Voicu), наукових співробітників Академії економічних досліджень Бухареста, презентує позитивні та негативні наслідки міграційних рухів робочої сили для економічного та соціального життя країни.

У публікаціях Дж. Е. Тейлора (J. Edward Taylor), зокрема в праці «International Migration and Economic Development», розкрито важливі питання щодо впливу приватних грошових переказів трудових мігрантів на благополуччя окремих домогосподарств та регіону в цілому.

Серед українських вчених, які приділяють увагу взаємозв'язкам між трудовою міграцією та соціально-економічним розвитком території, Е.М. Лібанова (E.M. Libanova), С.І. Пирожков (S.I. Pirozhkov), О.А. Малиновська (O.A. Malinivska), О.В. Позняк (O.V. Poznyak), О.В. Купець (O.V. Kupets), Р.Д. Стаканов (R.D. Stakanov) та ін.

Виклад основного матеріалу. Трудова міграція потенційно може виступати двигуном зростання й розвитку для всіх сторін, залучених до цього процесу – країн, що приймають мігрантів, та країн, з яких походять мігранти, а також самих робітників.

Останнім часом досить жвавою є дискусія стосовно позитивних і негативних наслідків трудової міграції для країн-експортерів робочої сили. Так, основними негативними наслідками вважають втрату людського капіталу та «відплив мізків». Позитивним аспектом цього явища є грошові перекази та мультиплікативний ефект, який вони спричиняють. Вплив міграції та переказів на інвестиційну діяльність, зокрема вклади в сільське господарство та несільськогосподарську діяльність, подолання бідності та інвестування в освіту і охорону здоров'я, є незаперечним фактом. Наявні зв'язки між міжнародною міграцією та розвитком відкривають шлях до низки нових політичних заходів щодо підвищення внеску міграції в економічний розвиток країни.

Праці Хейна де Хааза (De Haas, Hein) [1], Дж. Тейлора (J. Teylor) [2, 3, 4], Моніки Роман (Monica Roman) [5], М. Байне (M. Bayne) [6], О. Старка (O. Stark) [7] та П. Сталкера (P. Stalker) [8] є важливим результатом досліджень ролі зовнішніх трудових міграцій у довгостроковому соціально-економічному розвитку країн-експортерів (Марокко, Мексика, Румунія). Основні висновки цих досліджень такі:

- мігранти розвивають товарне сільське господарство шляхом купівлі землі, сучасного обладнання, впровадження нових культур і використання нових методик його ведення;
- досить сильною мотивацією для повернення мігрантів до країни походження є бажання відкрити власне підприємство;
- шляхом інвестування у сферу послуг створюються нові робочі місця для інших категорій населення, що пом'якшує ситуацію на місцевому ринку праці;

- дуже часто грошові перекази емігрантів є основним джерелом валютних надходжень та перевищують надходження від експорту товарів і послуг;
- зростання доходів країни-експортера робочої сили в тому числі відбуваються внаслідок податків, що стягуються з фірм, які здійснюють діяльність у галузі працевлаштування громадян за кордоном, прямих і портфельних інвестицій емігрантів в економіку рідної країни тощо;
- існує серйозна проблема реадaptaції робітників, які повертаються після роботи за кордоном і відвикли від місцевих умов праці та життя;
- міграція здатна змінювати соціальне обличчя суспільства внаслідок виникнення такого прошарку як «міграційна еліта», коли в результаті грошових переказів із-за кордону представники емігрантських домогосподарств є більш матеріально забезпеченими (мають вищу купівельну спроможність, використовують кращі товари та отримують якісніші послуги) порівняно із членами домогосподарств, які не отримують таких переказів;
- перехід тимчасової трудової міграції у постійну форму створює ризик демографічних втрат населення, що, в свою чергу, веде до скорочення трудових ресурсів і зумовлює працедефіцитну кон'юнктуру національного ринку праці;
- міграція та інші явища, пов'язані з нею, створюють ризик виникнення пасивного, невиробничого суспільства, яке стає все більше залежним від грошових переказів [9, 10, 11].

Таблиця 1. Приріст окремих макроекономічних показників в Україні в 2000–2014 рр., у % до попереднього року

Рік	Валовий внутрішній продукт	Індекс споживчих цін	Рівень безробіття	Грошові перекази мігрантів
2000	5,9	28,2	-5,2	50,0
2001	9,2	12,0	-6,0	327,3
2002	5,2	0,8	-11,9	48,2
2003	9,6	5,2	-5,2	57,9
2004	2,1	9,0	-5,5	24,5
2005	2,7	13,5	-16,3	44,8
2006	7,3	9,1	-5,5	0,0
2007	7,9	12,8	-5,9	58,6
2008	2,3	22,3	-1,5	7,9
2009	-14,8	9,2	37,5	-13,0
2010	4,1	9,4	-7,9	9,1
2011	5,2	4,5	-2,4	19,7
2012	0,3	-0,2	-5,0	7,2
2013	0,0	0,5	-4,0	13,4
2014	-5,3	24,9	23,6	-40,2

Джерело: розраховано за даними: 1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>; 2. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

Таблиця 2. Кореляційна залежність між розміром міграційних переказів та макроекономічними показниками

Показники	Валовий внутрішній продукт	Індекс споживчих цін	Рівень безробіття
Грошові перекази мігрантів	0,645	0,080	-0,551

Джерело: розраховано в програмі Statistica за даними: 1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>; 2. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

Україна вже декілька десятиліть є країною-експортером трудових ресурсів для інших держав. Однак рівень участі населення України у трудових міграціях значно відрізняється за регіонами. Так, згідно з результатами двох останніх обстежень трудової міграції, найбільш активними є мешканці Закарпатської, Чернівецької та Тернопільської областей. Мешканці Сумської, Херсонської та Хмельницької областей характеризувалися середнім рівнем участі в міграційних процесах, а населення півдня, центру та деяких областей сходу України мало низький або дуже низький рівень участі у цих процесах. Крім того, необхідно відмітити деяку інтенсифікацію трудової мобільності населення західної частини у 2012 році порівняно із 2008 (на 14,1 %) [12].

Оскільки інформація щодо кількості українських трудових мігрантів за кордоном формується на основі даних Державної служби зайнятості України та Національного банку України, доцільно використовувати відомості щодо приватних грошових переказів в Україну з метою виявлення їхнього впливу на деякі економічні показники. Висновок про ступінь залежності окремих макроекономічних показників від обсягів міграційного капіталу можна зробити розраховавши величину кореляції між ними. У табл. 1 відображено приріст досліджуваних параметрів відносно попереднього року, а табл. 2 ілюструє результати кореляції цих показників.

Відповідно до отриманих даних можна сказати, що найвища залежність спостерігається між приростом грошових переказів та зростанням ВВП. Так, за даними Національного банку України, частка грошових переказів у складі ВВП України у різні роки становила 2,0–8,5 %, а у 2013 році кількість приватних грошових переказів в Україну навіть перевищила кількість прямих іноземних інвестицій. Значний рівень залежності спостерігається між приростом грошових переказів та безробіттям і має обернений зв'язок, тобто збільшення грошових переказів в Україну може призвести до поступового скорочення безробіття у довгостроковій перспективі. Рівень зв'язку між грошовими переказами та інфляцією хоч і досить незначний (0,08), проте має пряму залежність. Тому слід зазначити, що у довгостроковій перспективі збільшення фінансових надходжень з-за кордону від трудових мігрантів створює ризик запуску інфляційних механізмів. Встановлено, що основну кількість грошей від членів родини, які працюють за кордоном, домогосподарства витрачають на споживання, а не на інвестування або кредитування (лише 3,3 % переказів спрямовуються на відкриття власної справи) [13]. Але це, в першу чергу, може бути пов'язане з тим, що для відкриття бізнесу зазвичай необхідний більший стартовий капітал, ніж заощадження трудових мігрантів. Крім того, загальний інвестиційний клімат в Україні є несприятливим для приватного підприємництва. Проте кореляційний зв'язок між грошовими переказами мігрантів та кількістю малих підприємств загалом в Україні хоч незначний, але існує (табл. 3). Проблеми з інвестуванням спостерігаємо і в сіль-

ськогосподарській сфері. Більше того, в даному випадку наявний обернений зв'язок між міграційним капіталом та індексом сільськогосподарської продукції. Ймовірно, така ситуація склалася через те, що високою є частка селян, задіяних у зовнішніх трудових міграціях. Натомість споживацькі настрої емігрантських домогосподарств зумовлюють високу кореляційну залежність між грошовими переказами з-за кордону та виробленою промисловою продукцією, тобто попит породжує пропозицію (табл. 3).

Аналізуючи ключові тези міжнародних досліджень стосовно зовнішньої трудової міграції та її ролі у соціально-економічному розвитку країн-експортерів робочої сили можна зробити деякі висновки щодо їх прояву в умовах України. Основний акцент варто зробити на західноукраїнському регіоні як основному донорові робочої сили. Теза про те, що емігрантські домогосподарства схильні більше від інших домогосподарств інвестувати в освіту на батьківщині є неоднозначною. Відповідно до табл. 4, витрати домогосподарств на освіту в структурі загальних витрат населення західних областей України в середньому становили 1,1 %, тобто менше від середньоукраїнського показника. Кореляційний зв'язок між обсягом грошових переказів загалом та обсягом витрат домогосподарств на освіту в структурі загальних витрат в Україні існує, але не є досить тісним (0,47), що можна пояснити небажанням дітей трудових мігрантів пов'язати своє майбутнє з Україною. Вони планують свій виїзд за кордон, наслідуючи приклад батьків, тому не налаштовані на здобуття вищої освіти (табл. 3). Проте цей регіон вирізняється найвищими показниками інвестування в нерухомість. Наприклад, у 2013 р. в середньому 1 087 192 тис. грн капітальних інвестицій населення було вкладено у будівництво власних квартир та індивідуального житла, що на 22,1 % вище від середньоукраїнського показника. Отже, трудові мігранти сприяють розвитку будівельної галузі в Україні, про що свідчить і наявний позитивний зв'язок між грошовими переказами мігрантів та капітальними інвестиціями населення у будівництво власних квартир та індивідуального житла (табл. 3).

Таблиця 3. Кореляційна залежність між розміром міграційних переказів та деякими соціально-економічними показниками в Україні

Показники	Коефіцієнт кореляції між відповідним показником та грошовими переказами мігрантів
Витрати домогосподарств на освіту в структурі загальних витрат	0,470
Капітальні інвестиції населення у будівництво власних квартир та індивідуального житла	0,251
Кількість малих підприємств	0,195
Населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими від прожиткового мінімуму	-0,366
Індекс промислової продукції	0,628
Індекс сільськогосподарської продукції	-0,324

Джерело: розраховано в програмі Statistica за даними: 1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>; 2. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

Таблиця 4. Середні значення деяких соціально-економічних показників розвитку регіонів України станом на 2013 рік

Регіон	Витрати домогосподарств на освіту в структурі загальних витрат, %	Капітальні інвестиції населення у будівництво власних квартир та індивідуального житла, тис. грн	Кількість малих підприємств, одиниць	Населення із середньо-душовими загальними доходами у місяць, нижчими прожитково-вого мінімуму, % до всього населення	Рівень безробіття, у % до ЕАН відповідної вікової групи (МОП)
Північ	1,3	1024472	23612	7,1	7,5
Центр	1,2	307712	11875	8,3	8,2
Південь	1,4	879064	12839	10,1	7,0
Схід	1,0	749388	20874	5,6	7,2
Захід	1,1	1087192	7089	12,0	8,7
В середньому по Україні	1,2	847444	13844	8,4	7,7

Розраховано за даними: 1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Думки про те, що трудова міграція сприяє розвитку малого бізнесу в межах як західної України, так і України в цілому, також не зовсім справджуються, про що згадано вище. Доказом цього є найнижча кількість малих підприємств саме у західних областях України. Однак, за умови вдосконалення організаційно-правових та економічних засад державної політики щодо малого підприємництва у довгостроковій перспективі внесок трудової еміграції у розвиток цієї сфери буде досить відчутним. Високий рівень безробіття у західних областях, середні показники якого є найвищими серед усіх регіонів, свідчить про те, що в результаті трудової еміграції поки що не відбувається покращення ситуації на регіональному і локальних ринках праці, але у довгостроковій перспективі скорочення безробіття є реальним (табл. 4).

Інше питання, на яке звертають увагу більшість вчених, пов'язане із соціально-економічним розширенням суспільства або виникненням так званої «міграційної еліти». Зрозуміло, що грошові перекази підвищують добробут домогосподарств та сприяють подоланню бідності. Так, коефіцієнт кореляції між обсягом грошових переказів мігрантів та кількістю населення із середньодушовими місячними доходами, нижчими за прожитковий мінімум загалом по Україні, становить $-0,36$. Тобто зростання грошових надходжень із-за кордону неодмінно веде до скорочення частки малозабезпечених домогосподарств (табл. 3). Зокрема, на цьому тлі зростає освіченість населення, покращується його здоров'я внаслідок доступу до якісного лікування та є можливість заощадження та інвестування коштів. Грошова допомога із-за кордону складає понад половину сукупного доходу $53,8\%$ домогосподарств.

Незважаючи на це, висока частка населення в західноукраїнському регіоні із нижчими від прожиткового мінімуму середньодушовими загальними доходами на місяць свідчить про те, що грошові перекази все ж сприяють розмежуванню

суспільства в соціально-економічному плані, оскільки розрив між рівнем життя емігрантських та неемігрантських домогосподарств стає все більшим (табл. 4). Проте говорити, що це негативно, неможна, адже водночас значно скорочується рівень бідності населення.

Дослідження в Марокко показали, що внаслідок того, що значна кількість інвестицій спрямовано у сферу будівництва, спостерігається стихійна трансформація сільської місцевості в міста. Тобто відбувається процес так званої «мікроурбанізації» сільської території. Таким чином, розвиток нових міських центрів спричиняє уповільнення зростання великих міст. Саме тому регіони, які характеризуються значною зовнішньою міграцією, та в господарство яких вкладають кошти емігранти, мають більш розвинену економіку та з часом самі стають районами тяжіння для внутрішньої міграції [1].

Як зазначено вище, основним джерелом інвестування для трудових мігрантів із західної України є будівництво власного житла. Однак інтенсивність розвитку урбанізаційних процесів у межах західноукраїнських територій знаходиться на рівні середньоукраїнського показника. Крім того, в межах західного регіону України у 2013 році проживало лише 36,1 % міського населення, натомість у східному регіоні – майже половина усіх городян держави (49,3 %) [14]. На основі статистичних даних Державної служби статистики України адміністративні одиниці за рівнем урбанізації території можна поділити на чотири групи: високоурбанізовані – Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Луганська області, міста Київ та Севастополь; із значним рівнем урбанізації – Одеська, Миколаївська, Запорізька та Сумська області; із середнім рівнем урбанізації – Київська, Черкаська, Кіровоградська, Чернігівська, Полтавська, Житомирська, Хмельницька, Волинська, Львівська, Херсонська області та АР Крим; з низьким рівнем урбанізації – Вінницька, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська та Закарпатська області. Відповідно до цього, території західноукраїнських областей є середньо- або низькоурбанізованими.

Аналізуючи адміністративно-територіальні одиниці західноукраїнського регіону у період з 2003 по 2014 роки, варто відмітити зникнення тут двох селищ міського типу, одного села та появу двох міст. Це відбулося внаслідок того, що населені пункти у Львівській та Закарпатській областях змінили свій статус (із смт на місто) через зростання в них кількості населення в результаті природного та механічного приросту, розвитку виробництва та поширення міського способу життя. Для порівняння: загалом в Україні за цей самий період часу з'явилися лише 7 міст [14]. Тож можна стверджувати, що «мікроурбанізація» сільської місцевості все ж таки має місце в західноукраїнському регіоні, хоча інтенсивність її дуже низька. Покращення інвестиційного клімату в майбутньому та за умови, що кошти трудові мігранти вкладатимуть у виробничу сферу, сільське господарство та сферу послуг, набагато пришвидчить цей процес. У довгостроковій перспективі цей регіон має всі шанси для успішного розвитку економіки та може перетворитися на регіон тяжіння для внутрішньої міграції.

Дж. Тейлор (J. Teulor) у своїх публікаціях зазначає, що завдяки ефекту мультиплікації позитивний вплив міграції поширюється не лише на сім'ї мігрантів, а й на всіх інших жителів країни та економіку в цілому. Таким чином, дохід домогосподарств у країнах-донорах збільшується удвічі.

Мультиплікативний ефект від грошових переказів мігрантів має свій прояв і в Україні. За твердженням фахівців Національного банку України, навіть у часи економічної кризи у західних регіонах продаж валюти перевищував купівлю, що створювало

значно менший попит на неї [15]. До того ж, серед усіх регіонів України саме в західних областях найбільша кількість населення тримає свої гроші на депозитних рахунках. Тобто ці кошти, по суті, через мультиплікативний ефект, вкладаються в економіку країни і в подальшому є джерелом кредитування для малого та середнього бізнесу. Отже, без цих надходжень підтримка депресивних регіонів України була б менш ефективною. З метою створення стабільної економіки з профіцитним платіжним балансом, поповнення золотовалютних запасів та зміцнення національної валюти Україна повинна переглянути стратегію роботи з іноземним капіталом, взявши на озброєння кращі практики із залучення переказів в економіку країни. Завдяки розробці спеціальних фінансово-банківських, страхових, транспортних послуг обсяги переказів зростуть прискореними темпами.

Теза зарубіжних дослідників про те, що перехід тимчасової трудової міграції у постійну форму створює ризик демографічних втрат населення і веде до скорочення трудових ресурсів має дещо інший прояв в українських умовах. По-перше, слід зазначити, що відповідно до модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні 2012 року, значна частина зовнішніх трудових міграцій мала циклічний та сезонний характер, а середня тривалість перебування за кордоном становила п'ять місяців. Населення України, залучене до короткострокових поїздок, працює переважно в сусідніх країнах і не має наміру там залишатися. Лише кожен шостий український заробітчанин перебував у країні-реципієнті від шести до дванадцяти місяців і більше. Крім того, всі ці люди готові повернутися до України і працювати тут за умови, що їхня заробітна плата буде складати хоча б 50,0 % тієї, що вони отримують за кордоном. Тобто в майбутньому впровадження розумної міграційної політики та розробка системи заходів по реінтеграції мігрантів в Україні дозволить уникнути великих втрат людського капіталу. По-друге, трудова еміграція і виникає власне через працenaдлишкову кон'юнктуру на регіональному ринку праці. Отже, мова йде не про скорочення трудового потенціалу, а про деяке розвантаження ринку праці і скорочення рівня безробіття.

Досить часто як в зарубіжних, так і у вітчизняних джерелах пишуть про «відтік мізків» внаслідок еміграції висококваліфікованих кадрів. На жаль, встановити реальні масштаби «відтоку мізків» з України неможливо через брак достовірної статистики. Відповідно до результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції, освітній рівень працівників-мігрантів був значно нижчим, ніж рівень усього зайнятого населення України. Проте, згідно з офіційною статистикою, починаючи від 1991 року на постійне місце проживання за кордон виїхали 675 докторів наук (найбільше у 1994 та 1996 рр.). Кількість кандидатів наук, які покинули Україну для постійного проживання за кордоном, склала 1151 особу (з 1996 до 2009 рр.). Однак сьогодні інтенсивність еміграції українських науковців скоротилася більш ніж у 10 разів порівняно з першою половиною 1990-х рр. Так, протягом 2010–2012 рр. кількість докторів наук, що виїхали з України впродовж року, скоротилася з 8 до 5 осіб, але кількість емігрантів-кандидатів наук зросла з 31 до 51 особи [12]. Науковці НАН України зазначають, що наша держава втрачає найбільш талановитих учених, а це може загрожувати національній безпеці країни. Тобто в державі існує процес «відтоку мізків», однак його інтенсивність в майбутньому залежатиме від упровадження соціально-економічних реформ.

Висновки. За допомогою кореляційного аналізу виявлено прямий зв'язок між грошовими переказами українських мігрантів і валовим внутрішнім продуктом нашої держави, індексом споживчих цін, витратами домогосподарств на освіту, капіталь-

ними інвестиціями населення, кількістю малих підприємств, індексом промислової продукції та, навпаки, обернений зв'язок між цим показником і рівнем безробіття, кількістю населення із нижчими від прожиткового мінімуму середньодушовими загальними доходами на місяць і індексом сільськогосподарської продукції. При цьому найвищий коефіцієнт кореляції встановлено між приростом грошових переказів та зростанням ВВП країни.

Трудові мігранти західноукраїнського регіону як регіону-донора робочої сили витрачають зароблені кошти переважно на власні потреби та мало інвестують. Головною сферою інвестування для західноукраїнських працівників і для українців загалом залишається нерухомість, та, меншою мірою, освіта, тоді як на відкриття власної справи та розвиток сільського господарства кошти майже не виділяються.

Позитивний вплив зовнішньої трудової міграції українців на економіку держави в довгостроковій перспективі можливий лише за умови сприятливого інвестиційного клімату в країні, соціально-економічних перетворень та розробки дієвих механізмів залучення коштів трудових мігрантів до національної економіки.

Недостатня кількість даних стосовно трудової міграції та інформації щодо використання зароблених коштів мігрантами та членами їхніх домогосподарств зумовлює проблематичність відповідних досліджень в Україні. Тому вивчення міжнародного досвіду формування теоретико-методологічних підходів до оцінки ролі зовнішніх трудових міграцій у довгостроковому соціально-економічному розвитку лишається актуальним питанням і надалі. В цьому плані необхідною є розробка методики дослідження життєдіяльності мігрантських домогосподарств в Україні, регіонів їх найбільшої концентрації та грошових переказів із-за кордону з метою виявлення впливу трудової міграції на розвиток суспільства та економіки держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. *De Haas H.* The Impact of International Migration on Social and Economic Development in Moroccan Sending Regions: a Review of the Empirical Literature/ International Migration Institute. University of Oxford.—2007. — 45 p.
2. *Taylor J.E.* International migration and economic development/ Department of Economic and Social Affairs. United Nations Secretariat. — 2006. — 28 p.
3. *Taylor J.E.* The New Economics of Labour Migration and the role of Remittances in the Migration Process // International Migration. — Vol. 37 (1). — 1999. — P. 63–88.
4. *Taylor J., Joaquin A., Graeme H., Ali K., Massey D and Adela P.* International Migration and Community Development // Population Index. — Vol. 62 (3). — 1996 — P. 397–418.
5. *Roman M., Voicu C.* Some Socio-Economic Effects of Labour Migration on the Sending Country//Evidence from Romania/ Academy of Economic Studies Bucharest. — 2010. — 16 p.
6. *Beine M., Docquier F. and Rapoport H.* Brain drain and economic growth: theory and evidence // Journal of Development Economics. — Vol. 64. — 2001. — P. 275–289.
7. *Stark O., Taylor J.* Migration Incentives, Migration Types: The Role of Relative Deprivation // The Migration of Labor. — Oxford and Cambridge, Mass : Blackwell. — 1991. — P. 140–166.
8. *Stalker P.* Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration. — Boulder, Lynne Rienner Publishers. — 2000. — 153 p.
9. *Asis M.* The return migration of Filipino women migrants: home, but not for good/Asian Research Center for Migration, Bangkok. — 2001. — 93 p.
10. *Beijer G.* International and national migratory movements // International Migration. — Vol. 3. — 1970. — P. 93–109.
11. *Smart J. Virginia A. and Carol J.* Skills and Earnings: issues in the Developmental impact on the Philippines of labor export to the Middle East // Asian Labor Migration. — 1986. — P. 101–124.
12. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні / Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки

з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи – Будапешт : МОП, 2013. – 96 с.

13. Овчиннікова О.Р. Кібернетичні схеми управління в дослідженні міграції населення // Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України : Зб. матеріалів наук.-практ. конф. / Малиновська О.А. (упор.). – К. : Фенікс, 2011. – С. 307–318.
14. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
15. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

REFERENCES

1. De Haas, H. (2007). *The Impact of International Migration on Social and Economic Development in Moroccan Sending Regions: a Review of the Empirical Literature*. International Migration Institute. University of Oxford [in English].
2. Taylor, J. Edward. (2006). *International migration and economic development. Department of Economic and Social Affairs*. United Nations Secretariat, Turin, Italy [in English].
3. Taylor, J. Edward. (1999). The New Economics of Labour Migration and the role of Remittances in the Migration Process. *International Migration*, 37(1), 63-88 [in English].
4. Taylor, J. Edward, Joaquin A.; Graeme H.; Ali K.; Douglas S. Massey and Adela P. (1996). International Migration and Community Development. *Population Index*, 62(3), 397-418 [in English].
5. Roman M., Voicu C. (2010). *Some Socio-Economic Effects of Labour Migration on the Sending Country*. Evidence from Romania. Academy of Economic Studies Bucharest [in English].
6. Beine, M., Docquier F. and Rapoport H. (2001). Brain drain and economic growth: theory and evidence. *Journal of Development Economics*, 64, 275-289 [in English].
7. Stark, O., Taylor, J (1991). *Migration Incentives, Migration Types: The Role of Relative Deprivation*. The Migration of Labor, Oxford and Cambridge, Mass: Blackwell [in English].
8. Stalker, P. (2000). *Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration*. Boulder, Lynne Rienner Publishers [in English].
9. Asis, M. (2001). *The return migration of Filipino women migrants: home, but not for good*. Asian Research Center for Migration, Bangkok [in English].
10. Beijer, G. (1970). International and national migratory movements. *International Migration*, 3, 93–109 [in English].
11. Smart, John E., Virginia A. and Carol J. Jimenez. (1986). *Skills and Earnings: issues in the Developmental impact on the Philippines of labor export to the Middle East*. Boulder and London: Westview Press [in English].
12. *Zvit shchodo metodolohiyi, orhanizatsiyi provedennya ta rezul'tativ modul'noho vybirkovoho obstezhennya z pytan' trudovoyi mihratsiyi v Ukrayini [Report on the Methodology, Organizations and Results of a Modular Sample Survey on Labour Migration in Ukraine]*. (2013). Mizhnarodna orhanizatsiya pratsi. Hrupa tekhnichnoyi pidtrymky z pytan' hidnoyi pratsi ta Byuro MOP dlya krayin tsentral'noyi ta Skhidnoyi Yevropy [International Labour Organization. Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe]. Budapest, MOP. [in Ukrainian].
13. Ovchinnikova, O.R. (2011). Kibernetychni skhemy upravlinnya v doslidzheni mihratsiyi naselennya [Cybernetic control schemes investigated in migration]. *Sotsial'no-ekonomichni ta etnokul'turni naslidky mihratsiyi dlya Ukrayiny: Zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoyi konferentsiyi – Socio-economic and ethno-cultural consequences of migration in Ukraine: Proceedings of Scientific Conference*, (pp. 307–318). Kyiv: Feniks. [in Ukrainian].
14. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrayiny [Site State Statistic Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
15. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrayiny [Site National Bank of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 29.01.2015.